

طراحی الگوی توسعه پایدار گردشگری کشاورزی مبتنی بر مؤلفه‌های سازمانی مورد مطالعه: استان‌های حاشیه دریای خزر

مریم محمودی^۱، محمد چیدری^۲، خلیل کلاتری^۳، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری^۴

DOI:10.22034/jtd.2020.208030.1874

چکیده

هدف اصلی این مطالعه تبیین مؤلفه‌های سازمانی توسعه پایدار گردشگری کشاورزی در استان‌های حاشیه دریای خزر است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان‌های گیلان، مازندران و گلستان تشکیل دادند (N=288). به منظور جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه استفاده شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری با بهره‌گیری از نرم‌افزار لیزرل (LISREL) نسخه ۸/۵ و نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس (SPSS) نسخه ۲۲ انجام شد. نتایج این مطالعه تأثیر مثبت و معنی‌دار بین مؤلفه‌های سازمانی استخراج‌شده از مبانی نظری تحقیق را در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی به‌منزله یکی از مصادیق کشاورزی چندکارکردی تأیید می‌کند. براساس نتایج این پژوهش، اتخاذ رویکردی کارآفرینانه به‌منظور خلق و ایجاد ارزش‌های جدید برای ذی‌نفعان بخش کشاورزی، تغییر راهبرد سازمانی از کشاورزی تک‌کارکردی به کشاورزی چندکارکردی، تقویت پیوندها و ارتباطات سازمانی با کلیه نهادهای درگیر در فرایند توسعه انواع بروندهای غیرکالایی کشاورزی و آموزش و توسعه دانش و مهارت منابع انسانی (شامل کارشناسان و بهره‌برداران) در زمینه چگونگی راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید و بروندهای غیرکالایی کشاورزی الزام مهمی برای حرکت به‌سوی اجرایی کردن گردشگری کشاورزی به‌شمار می‌رود.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

واژه‌های کلیدی:

کشاورزی چندکارکردی، گردشگری کشاورزی، بروندهای غیرکالایی، توسعه پایدار کشاورزی

مقدمه

بروندهای غیرکالایی را نیز فراهم می‌کند. به‌طور کلی، این بروندهای غیرکالایی کشاورزی چندکارکردی شامل تغییر در وضعیت زیست‌محیطی مناطق روستایی، مطلوبیت منظر و چشم‌انداز روستایی، حفظ تنوع زیستی، توسعه گردشگری زراعی، مدیریت پایدار منابع طبیعی، دوام و زیست‌پذیری اجتماعی و اقتصادی روستا، اشتغال روستایی، کیفیت و سلامت غذایی، رفاه حیوانات، ارتقای ارزش علمی و آموزشی مزارع و حفظ میراث تاریخی و فرهنگی کشاورزی و روستا هستند (Moon et al., 2017; Arovuori & Kola, 2005). یکی از ویژگی‌های اساسی کشاورزی چندکارکردی ماهیت هم‌افزا بین ابعاد و کارکردهای مختلف کشاورزی و اشتراک مساعی میان آن‌هاست. شواهد نشان می‌دهد کارکرد تولیدی فعالیتی در انزوا و جدا از سایر فعالیت‌ها نیست و رابطه تعاملی با سایر کارکردهای کشاورزی دارد، اما برخی کارکردها هم‌افزایی بیشتری با سایر کارکردها دارند. برای مثال،

طی دو دهه اخیر، در پی تغییرات چشمگیر در کلیه ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان و دگرگون‌شدن کشاورزی جهانی و اقتصاد روستایی، بسیاری از مجامع و سازمان‌های بین‌المللی بر این تأکید کرده‌اند که مفهوم توسعه پایدار زمانی اهمیت می‌یابد که اهمیت کشاورزی فراتر از تولید صرف محصولات غذایی در نظر گرفته شود. به دنبال این تأکید، از اواخر دهه ۱۹۹۰ و آغاز هزاره سوم، حرکت از کشاورزی تک‌کارکردی به سمت ارتقای بهره‌وری با جهت‌گیری به‌سوی کشاورزی چندکارکردی در سطح دنیا آغاز شد (Marsden, 2003: 185). منطق اصلی کشاورزی چندکارکردی این است که فرایند تولید کشاورزی تنها به تولید غذا و الیاف منجر نمی‌شود، بلکه خروجی‌های مختلف غیرکالایی یا، به عبارت دیگر،

۱. عضو هیئت علمی مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران (نویسنده مسئول)؛ M.mahmoudi@areeo.ac.ir

۲. عضو هیئت علمی دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۳. عضو هیئت علمی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران، کرج، ایران.

۴. عضو هیئت علمی دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

یکی از مطلوبیت‌ها و برودادهای غیرکالایی، که فعالیت تولید کشاورزی ارائه می‌دهد، تأمین منظر و چشم‌انداز و ارائه خدمات و محیطی برای تفریح و گذران اوقات فراغت درون مزرعه است که به آن گردشگری کشاورزی گفته می‌شود. به بیان دیگر، گردشگری کشاورزی، که یکی از انواع گردشگری روستایی است، به کلیه فعالیت‌های تفریحی، گردشگری و آموزشی در مناطق روستایی اطلاق می‌شود که بهره‌برداران زراعی و دامی بر پایه کشاورزی، دامداری، ماهیگیری، آداب و رسوم زراعی محلی، معماری بومی و منظر زراعی، شکار و مانند آن‌ها انجام می‌دهند (Phillip et al., 2010). راه‌اندازی و توسعه این نوع گردشگری این امکان را برای بهره‌برداران فراهم می‌کند که درآمد خود را به طرق مختلف افزایش دهند (Punyawadee et al., 2016). این نوع گردشگری در حال حاضر از حوزه‌های نسبتاً جدید در توسعه روستایی است که امروزه در سطح دنیا، هم از نظر عرضه هم تقاضا، صنعتی رو به رشد ارزیابی شده است.

اگرچه این صنعت نوپا در جهان با رشد شتابنده‌ای رو به گسترش است، در مناطق روستایی ایران، با وجود شرایط متنوع اقلیمی و امکان کشت محصولات متنوع، سهم بسیار ناچیزی دارد، به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۶ سهم گردشگری در تولید ناخالص دولتی کشور ۷/۳ درصد بوده و مسلماً سهم گردشگری کشاورزی در این زمینه بسیار ناچیز است (کریمی و کیاسر، ۱۳۹۷). در حالی که با توجه به این که روستاهای ایران دارای جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و هنری متنوعی‌اند و قابلیت تبدیل شدن به کانون‌های جذب گردشگر را دارند (سقای، ۱۳۸۵؛ رستمی و زارع، ۱۳۹۰)، لزوم بهره‌گیری برنامه‌های راهبردی توسعه پایدار از این صنعت شدیداً احساس می‌شود؛ چراکه توجه به گردشگری پایدار کشاورزی در ایران نیز می‌تواند سهم این بخش را در اقتصاد ملی و منطقه‌ای افزایش دهد و همچنین باعث رونق و توسعه کشاورزی و سکونتگاه‌های روستایی شود (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۹۱).

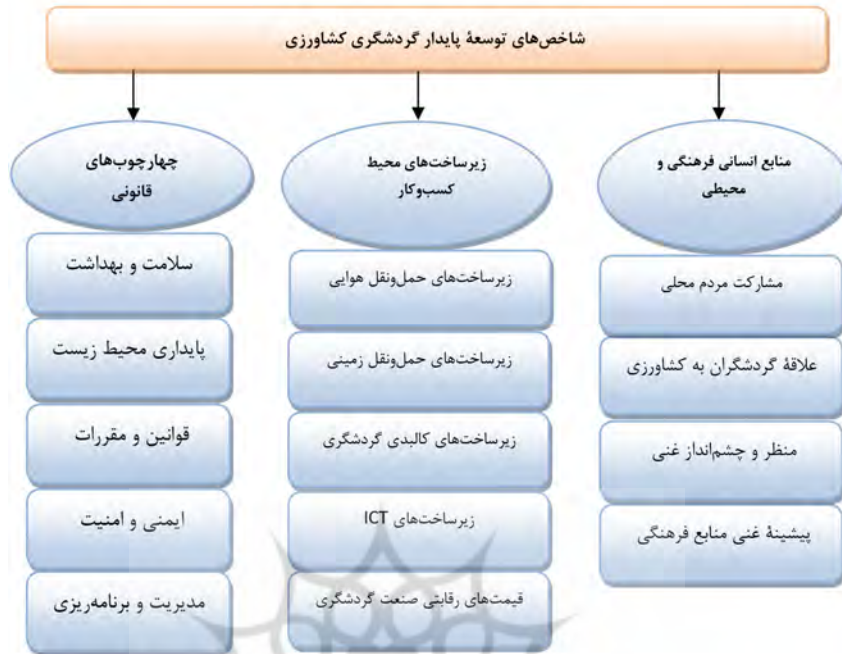
استان‌های واقع در حاشیه دریای خزر، به دلیل داشتن وضع ویژه اقلیمی، ظرفیت‌های فراوانی در زمینه گردشگری کشاورزی دارند. زمین‌های حاصلخیز کشاورزی، آب‌وهوای مناسب، خاک حاصلخیز، شالیکاری، تولیدات جنبی متنوع، زمینه دام‌پروری در بین کشاورزان، وجود شبکه‌های ارتباطی و نزدیکی به مراکز جمعیتی زمینه توسعه و گسترش کشاورزی، شیلات، دامداری و باغداری را فراهم آورده‌اند. هرچند طی سال‌های اخیر برخی از مزارع در این استان‌ها در حال ارائه خدمات گردشگری کشاورزی از جمله ماهیگیری در مزارع، خدمات اقامتی و مهمان‌پذیری، ارائه غذاهای محلی، اقامت‌های شبانه در سطح مزارع و برداشت میوه توسط

گردشگران‌اند (محمودی و همکاران، ۱۳۹۲)، وجود مسائل و مشکلاتی همچون کم‌توجهی سازمان‌ها و نهادهای دخیل در توسعه این نوع گردشگری به تغییرات محیطی ایجاد شده در مقیاس جهانی و تلاش به‌منظور ارتقای پاسخ‌گویی به این تغییرات و سازگاری با این تحولات، ناکافی بودن نیروی متخصص در زمینه چگونگی بیکربندی منابع طبیعی، زراعی و گردشگری برای متنوع‌سازی اقتصاد زراعی موجب شده است به مزایای کامل این نوع گردشگری در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور چندان توجه نشود (Ghaderi & Henderson, 2012). به گونه‌ای که در حال حاضر، با وجود تغییر و تحولات بسیاری که در بیشتر کشورهای دنیا از نظر ساختاری و کارکردی در بخش کشاورزی پدید آمده است، در ایران تأکید بر سبک تولیدگرایی و توسعه نظام‌های بهره‌برداری صرفاً تک‌کارکردی، تغییرنندگان و اصلاح‌نکردن مأموریت و اهداف و راهبردهای سازمان، بی‌توجهی به تغییر روش و محتوای آموزش نیروی انسانی و تلاش اندک برای توسعه کارآفرینی سازمانی با توجه به تغییرات ایجاد شده در مقیاس جهانی همچنان در سازمان‌های جهاد کشاورزی کشور قابل مشاهده است. این بی‌توجهی باعث شده است که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان راهبردهای پیش‌برنده توسعه گردشگری کشاورزی را تدوین نکنند و همچنین برنامه‌ها و خط‌مشی‌های توسعه کشاورزی، که از مهم‌ترین ارکان توسعه روستایی به‌شمار می‌روند، اصلاح نشوند (Asadi & Daryaei, 2012). از این رو، هدف اصلی این مطالعه تبیین مؤلفه‌های سازمانی توسعه پایدار گردشگری کشاورزی و بررسی تأثیر این مؤلفه‌ها در توسعه پایدار این نوع گردشگری در استان‌های حاشیه دریای خزر است. گفتنی است منظور از مؤلفه‌های سازمانی کلیه شرایط و زمینه‌هایی است که چشم‌انداز، مأموریت، اهداف و خط‌مشی یک سازمان یا شرکت را برای پاسخ‌گویی به تغییرات محیطی و افزایش توان بقای سازمان در محیط رقابتی ایجاد شده، همسو می‌کند (قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۰).

مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته گردشگری پایدار کشاورزی

مدل‌های ارائه شده در زمینه توسعه پایدار گردشگری کشاورزی از جمله مدل انجمن جهانی اقتصاد (۲۰۰۹) و مدل توسعه گردشگری پایدار بصیرت‌نیا (۱۳۸۷) به شاخص‌های مشترکی چون ظرفیت نهادی، مشارکت اجتماعی، پایداری زیست‌محیطی، توسعه کالبدی، و مدیریت و برنامه‌ریزی به‌منزله مهم‌ترین شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری کشاورزی توجه کرده‌اند. خلاصه

فهرست شاخص‌های ارائه‌شده توسط انجمن جهانی اقتصاد (۲۰۰۹) در زمینه گردشگری پایدار کشاورزی در شکل زیر نشان داده شده است.

شکل ۱: خلاصه فهرست شاخص‌های گردشگری پایدار کشاورزی (Wef, 2009)

بصیرنیا (۱۳۸۷) نیز شاخص‌های گردشگری پایدار کشاورزی را در نمودار زیر نشان داده است.

شکل ۲: شاخص‌های گردشگری پایدار کشاورزی (بصیرنیا، ۱۳۸۷)

و همکاران، ۱۳۹۸). اهمیت این عامل چنان است که به جرئت می‌توان گفت، تا زمانی که توسعه گردشگری در بخش کشاورزی توسط برنامه‌ها و قوانین دولتی به رسمیت شناخته نشود، توسعه فراگیر این نوع گردشگری دسترس‌پذیر نخواهد بود (Veal, 2003).

مشارکت اجتماعی: جامعه محلی، که در بحث گردشگری، جامعه میزبان یا عرضه‌کننده به‌شمار می‌رود، با جامعه میهمان رابطه دارد و سازوکارها و ارتباط با جامعه

در ادامه، به بررسی مختصر شاخص‌های مشترک در این دو مدل می‌پردازیم.

مدیریت و برنامه‌ریزی: با توجه به ماهیت متمرکز نظام مدیریتی در کشور، یکی از ارکان اساسی در بخش دولتی مدیریت و برنامه‌ریزی است که به توسعه گردشگری در بخش کشاورزی منجر می‌شود. دولت با حمایت‌ها، طراحی برنامه‌ها و وضع قوانین و مقررات می‌تواند تأثیر چشمگیری در توسعه این بخش داشته باشد (علی‌یاری

با بحران‌های زیست‌محیطی و کمبود منابع طبیعی و زراعی، با جذب گردشگران کیفی به جای انبوه گردشگران و با مدیریت جریان‌های گردشگری در ناحیه می‌توان به پایداری گردشگری در منطقه دست یافت (Tseng et al., 2019). از بررسی مدل‌ها و نظریه‌هایی که در زمینه سازه‌های ساختاری و کارکردی توسعه کشاورزی چندکارکردی ارائه شده‌اند مهم‌ترین پیش‌نیازها و عوامل تأثیرگذار در پیشبرد کشاورزی چندکارکردی استخراج و به‌اجمال درباره آن‌ها بحث می‌شود.

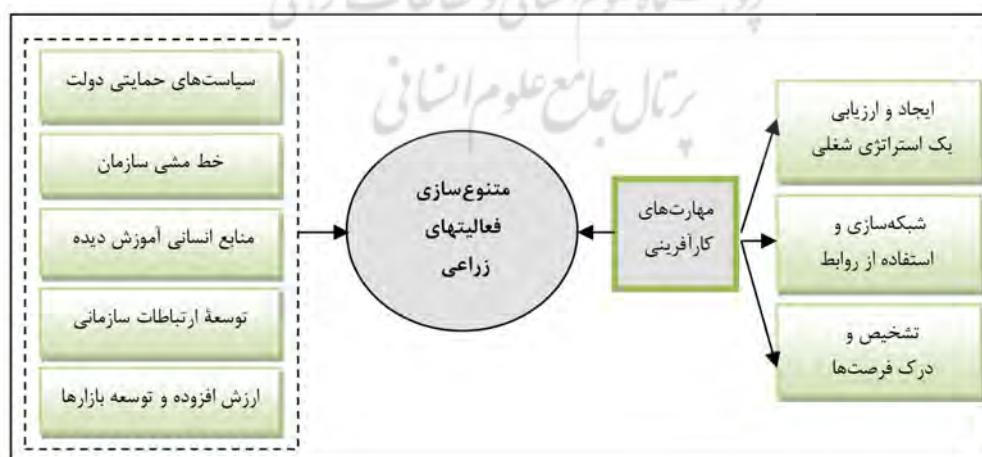
عوامل سازمانی پشتیبانی‌کننده ارائه خدمات گردشگری کشاورزی

همان‌طور که بیان شد، گردشگری کشاورزی یکی از مصادیق توسعه کشاورزی چندکارکردی به‌شمار می‌رود. از این‌رو، در این مطالعه، برای شناسایی الزامات و پیش‌نیازهای سازمانی تأثیرگذار در توسعه گردشگری کشاورزی، از مدل تجربی مورگان و همکاران (۲۰۱۰) در زمینه توسعه کشاورزی چندکارکردی استفاده شده است. در این مدل، کارآفرینی سازمانی یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در توسعه این رهیافت در نظر گرفته شده است. کارآفرینی سازمانی تلاشی است برای ایجاد ذهنیت و مهارت‌های کارآفرینانه و البته منتقل کردن این ویژگی‌ها و ذهنیت‌ها به درون فرهنگ و فعالیت‌های سازمان. سیاست‌کنونی توسعه روستایی نیز به تلاش چشمگیری برای آموزش و حمایت از کارآفرینی نیاز دارد (علم‌بیگی و همکاران، ۱۳۸۸).

مبدأ به آن‌ها واگذار خواهد شد. آمادگی جامعه محلی برای پذیرش و مشارکت در توسعه یکی از زیربناهای توسعه پایدار گردشگری کشاورزی را تشکیل می‌دهد. از سوی دیگر، اگر جامعه محلی احساس کند که در منافع حاصل از توسعه سهم است، همکاری بیشتری در اجرای برنامه‌های توسعه پایدار گردشگری خواهد داشت (Manson et al., 2016). ظرفیت نهادی: میزان درگیری و مشارکت نهادهایی که بومیان و جامعه محلی مدیریت می‌کنند، در مباحث و روندهای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی توسعه گردشگری بسیار تأثیرگذارند. با درگیری این جوامع در فرایند توسعه، حفظ فرهنگ و آداب و رسوم محلی به میزان بیشتری تضمین خواهد شد. به اعتقاد کلی (۱۹۹۸)، در دیدگاه اشتراک مساعی است که برآیند کل بیش از مجموع برآیند اجزاست (Ohe & Ciani, 2011).

توسعه کالبدی: فراهم‌بودن و کیفیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل از جمله کیفیت جاده‌ها، خطوط راه‌آهن و وجود جاده‌های مناسب در دسترسی به روستاها، مزارع و باغ‌ها، در توسعه گردشگری کشاورزی اهمیت بسزایی دارد. علاوه بر زیرساخت‌های حمل‌ونقل، زیرساخت‌های گردشگری چون وجود اقامتگاه‌های مناسب و کافی، کیفیت خدمات اسکان، امکانات لازم برای بازدیدکنندگان و کیفیت زیرساخت‌های ICT نیز در جذب گردشگران به منطقه بسیار مهم‌اند (Lovelock, 2012).

پایداری زیست‌محیطی: محافظت از محیط طبیعی گرانبگاه اصلی برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری در بخش کشاورزی است؛ چراکه، با توجه به رویارویی کشور

شکل ۳: عوامل تأثیرگذار در متنوع‌سازی فعالیت‌های کشاورزی (Morgan et al., 2010)

کارآفرینی در میان ساکنان منطقه، ناهماهنگی بین سازمان‌های دخیل و قصور مسئولان در زمینه گردشگری روستایی مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه مدیران و ساکنان این منطقه بوده‌اند.

شمس‌الدینی و همکاران (۱۳۹۵) در ارزیابی تأثیرات توانمندسازی نیروی انسانی در توسعه صنعت گردشگری در استان کهگیلویه و بویراحمد نشان دادند که نیروی انسانی توانمند در توسعه گردشگری تأثیر مثبت و معناداری داشته است.

نتایج مطالعه شوکتی آقمانی و همکاران (۱۳۹۵) در بررسی موانع توسعه گردشگری در روستای ساحلی آق‌گنبد شهرستان اسکو حاکی از این است که نبودن نیروی انسانی متخصص و آموزش‌دیده در زمینه‌های مربوط به گردشگری پایدار یکی از موانع توسعه گردشگری در این منطقه بوده است.

رهنمایی و همکاران (۱۳۹۶) در بررسی وضعیت عوامل مؤثر در توانمندسازی توسعه گردشگری در استان آذربایجان غربی نشان دادند که توسعه و توانمندسازی نیروی انسانی (شامل تولیدکنندگان، شهروندان، تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان) رابطه مثبت و معناداری با توسعه گردشگری استان داشته است.

حیدری ساربان و حاجی حیدری (۱۳۹۶) در تحلیل عوامل مؤثر در موفقیت گردشگری روستایی در روستای کوئیل شهرستان مشکین‌شهر نشان دادند که عوامل سازمانی شامل منابع انسانی متخصص و آموزش‌دیده، وجود سازمان‌های کارآفرین و راهبرد مطلوب سازمانی تأثیر مثبت و معناداری در موفقیت گردشگری روستایی در این منطقه داشته است.

آزادخانی و عبداللهی‌پور (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با هدف بررسی عوامل مؤثر در توسعه گردشگری استان ایلام نشان دادند که بین متغیرهای نوآر بودن سازمان، ریسک‌پذیری، استقلال عمل و توان رقابت تهاجمی و همچنین توسعه و تقویت ارتباطات بین سازمانی با توسعه گردشگری در شهر ایلام رابطه مثبت و معناداری مشاهده شده است.

نتایج پژوهش انجام شده توسط سخدری و همکاران (۱۳۹۸) در زمینه شناسایی عوامل نهادی مؤثر در بهره‌برداری از فرصت‌های گردشگری سلامت در استان تهران حاکی از این است که توسعه کارآفرینی سازمانی و اقدامات حمایتی می‌تواند، از طریق افزایش تمایل کارآفرینان برای بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینی در حوزه گردشگری، نرخ وقوع رفتار کارآفرینانه در گردشگری در این حوزه را افزایش دهد.

استرزلکا (2012)، در مطالعه‌ای که با هدف توانمندسازی جوامع محلی برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری در لهستان انجام داد، با توجه به اهمیت

علاوه بر پرورش و تقویت ظرفیت نوآوری و کارآفرینی در سازمان، در این مدل تغییر راهبرد سازمانی نیز به منزله یکی از عوامل تأثیرگذار در پیشبرد رهیافت جدید توسعه روستایی در نظر گرفته شده است. راهبرد سازمانی به معنی تدوین برنامه‌ای قابل اجرا برای تسهیل سازگاری سازمان با تغییرات محیطی در گذر زمان است (Ahmetoglu et al., 2018). از این رو، در ایجاد این گذار، سازمان‌های دخیل در ارائه خدمات گردشگری کشاورزی باید اهداف، کارکردها، روش‌های آموزشی و انتقال دانش و فناوری، راهبرد و ساختار مدیریتی خود را به منظور پاسخ‌گویی به این پارادایم نوین توسعه سازگار و هماهنگ کنند (Ovwigbo, 2009).

چندکارکردی کردن کشاورزی حوزه‌های مهارتی و دانشی جدیدی را به ویژه در زمینه توسعه کسب‌وکارهای جدید و بروندادهای غیرکالایی کشاورزی، بودجه‌بندی، بازاریابی و مدیریت مزرعه در بر می‌گیرد (Rajalahti & Swanson, 2010). بنابراین، توسعه منابع انسانی یکی از پیش‌نیازهای اساسی چندکارکردی کردن کشاورزی است. این نهاد باید کارشناسان و کشاورزان را قادر کند دانش و مهارت‌های جدید مدیریتی، سازمان‌دهی، بازاریابی و رهبری را بیاموزند و با تمرکز بیشتر بر کشاورزان خرده‌پا، در زمینه تولید و بازاریابی کالاها و خدمات جدید، آن‌ها را برای عرضه مؤثر یا زنجیره ارزش برای مصرف‌کنندگان شهری سازمان‌دهی کنند (Abaru et al., 2006; De Zutter et al., 2006).

همان‌طور که در مدل مورگان و همکاران (۲۰۱۰) نیز مشاهده می‌شود، عامل دیگری را که باید در متنوع‌سازی فعالیت کشاورزی و توسعه پایدار گردشگری کشاورزی در نظر داشت ارتباطات و توافقی‌های گوناگون سازمانی بین تولیدکنندگان، سازمان‌های درگیر در این فرایند و همچنین مصرف‌کنندگان است که کلید پیشبرد فرایند مشارکت در نوآوری به منظور ارائه خدمات جامع‌تر است. اگرچه برخی از این ارتباطات سازمانی تضعیف شده‌اند، می‌توان راهبردی تدوین کرد که به تقویت آن‌ها کمک کند (Senadeera, 2007).

پیشینه پژوهش

در زمینه عوامل تأثیرگذار در توسعه گردشگری کشاورزی، مطالعات تجربی چندانی انجام نشده است، اما در سایر زمینه‌های گردشگری به ویژه گردشگری روستایی پژوهش‌هایی انجام شده که در ادامه به بررسی نتایج آن‌ها می‌پردازیم.

نتایج مطالعه قنبری و همکاران (۱۳۹۴) در ارزیابی عوامل مؤثر در توسعه گردشگری روستایی در روستاهای بخش مرکزی شهرستان انار حاکی از این است که فرهنگ ضعیف

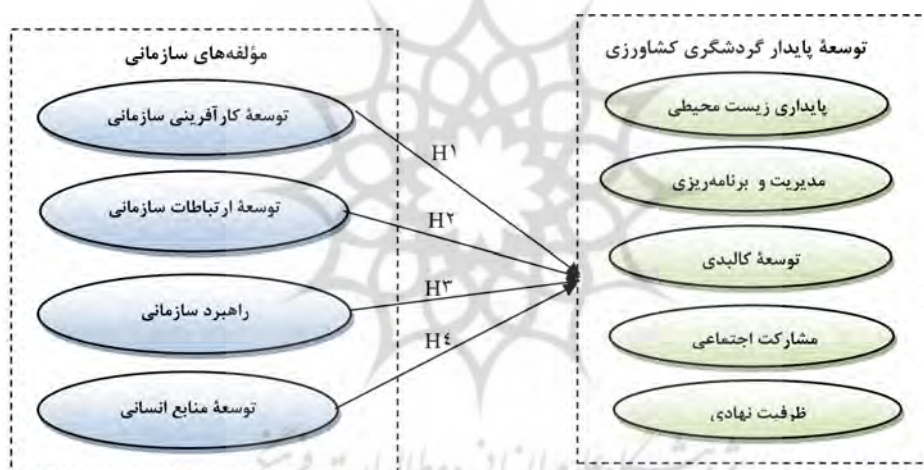
توانمندسازی نیروی انسانی در توسعه پایدار گردشگری، مدلی برای پیشبرد فرهنگ مشارکت از طریق آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی در برنامه‌ریزی گردشگری ارائه داده است.

آدینکا-اجو^۲ (2018) چهارچوبی راهبردی برای تحلیل توسعه نیروی انسانی و شناسایی نقص‌های مهارتی در زمینه گردشگری روستایی در مالزی طراحی کردند. در نتیجه اجرای این پژوهش چهارده مهارت موردنیاز برای توسعه گردشگری روستایی در این کشور شناسایی شد که بخش توسعه گردشگری مالزی به این مهارت‌ها نیاز داشتند. این مهارت‌ها در چهار دسته مدیریتی، کارآفرینانه، فنی و بلوغ فردی دسته‌بندی شده‌اند.

بورک و هوگنز^۳ (2018) توانمندسازی نیروی انسانی و تغییر راهبرد سازمانی را یکی از پیش‌نیازهای توسعه گردشگری می‌دانند و مهارت‌های موردنیاز برای

توانمندسازی منابع انسانی را براساس مهارت‌های مدیریت و ارتقای کیفیت خدمات، مهارت‌های رهبری برای مدیریت گردشگری و مهمان‌نوازی، مهارت‌های حل تضادها، مقابله با سوءرفتارهای مشتری، مدیریت تنوع و هماهنگی نیروی کار و توجه به ارزش‌های فرهنگی طبقه‌بندی کرده است. پلگرینی^۴ و همکاران (2019)، در بررسی راهبردهای ارتباطی بین سازمان‌های ذی‌نفع در توسعه گردشگری روستایی در برزیل، با تأکید بر اهمیت راهبردهای اثربخش در هماهنگی و برقراری ارتباطات سازمانی کلید سازمان‌های درگیر در این امر، چهارچوبی برای برقراری ارتباط اثربخش و هماهنگی مؤثر بین سازمان‌ها به‌منظور توسعه پایدار گردشگری روستایی طراحی کردند.

با درنظر گرفتن عوامل بررسی شده، الگوی مفهومی توسعه پایدار گردشگری کشاورزی مدنظر این پژوهش به شرح زیر است.

شکل ۴: مدل مفهومی پژوهش در زمینه مؤلفه‌های سازمانی توسعه پایدار گردشگری کشاورزی

روش تحقیق

این پژوهش، از لحاظ هدف، از نوع تحقیقات کاربردی است که به روش علی-ارتباطی انجام شده است. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار اسپس اس^۵ نسخه ۲۲ در آمارهای توصیفی و تعیین هم‌بستگی بین متغیرها استفاده شد. به‌منظور برآزش مدل پژوهش و آزمون فرضیات، از مدل‌سازی معادلات ساختاری در نرم‌افزار لیزرل^۶ نسخه ۸/۵ بهره گرفته شد. به‌منظور گردآوری داده‌های موردنیاز از پرسش‌نامه استفاده شده است که با توجه به اهداف تحقیق و براساس مطالعات نظری و مرور ادبیات و با همکاری و مشورت استادان و کارشناسان توسعه پایدار و گردشگری

برای دستیابی به هدف این پژوهش، فرضیه‌های تحقیق به شرح زیر درنظر گرفته شده‌اند:

- فرضیه ۱: توسعه کارآفرینی سازمانی تأثیر معناداری در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی دارد.
- فرضیه ۲: تقویت ارتباطات سازمانی تأثیر معناداری در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی دارد.
- فرضیه ۳: تغییر و اصلاح راهبرد سازمانی تأثیر معناداری در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی دارد.
- فرضیه ۴: توسعه منابع انسانی تأثیر معناداری در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی دارد.

4. Pellegrini

5. Statistical Package for Social Science (SPSS)

6. Linear Structural Relations (LISREL)

روایی ظاهری و محتوایی ابزار تحقیق با استفاده از دیدگاه‌های متخصصان گردشگری کشاورزی و تعدادی از اعضای هیئت علمی دانشکده‌های کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران و تربیت مدرس تعیین شد. به منظور تعیین روایی همگرای مؤلفه‌ها نیز شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) محاسبه شد که نشان می‌دهد چه درصدی از واریانس مؤلفه مورد مطالعه تحت تأثیر نشانگرهای آن بوده است. مقدار پیشنهادی برای شاخص میانگین واریانس استخراج شده بالاتر از ۰/۵ است (Fornell & Larcker, 1981).

برای تعیین پایایی شاخص‌های مورد بررسی از ضریب آلفای کرونباخ (α^2) استفاده شد. اما، با توجه به این که استفاده از ضریب آلفای کرونباخ پیش فرض‌هایی از جمله پیوسته بودن مقیاس داده‌ها (فاصله‌ای و نسبی) و قائل شدن ارزش یکسان برای کلیه گویه‌ها یا نشانگرها (Zumbo et al., 2007) را دارد، از شاخص پایایی مرکب^۹ (CR) نیز برای تعیین میزان پایایی پرسش‌نامه استفاده شد. این شاخص میزان شدت مدیریت خطاهای اندازه‌گیری در مدل معادلات ساختاری را نشان می‌دهد (Fornell & Larcker, 1981). سازه‌هایی که مقدار پایایی مرکب آن‌ها بالاتر از ۰/۷ باشد، پایایی قابل قبولی دارند و هرچه این مقدار به یک نزدیک‌تر باشد، پایایی آن بیشتر است (Hair et al., 1998). نتایج ارائه شده در جدول ۱ نشان می‌دهد که شاخص‌های محاسبه شده برای آزمون میزان روایی و پایایی ابزار تحقیق در حد مطلوب است و قابلیت اعتماد لازم برای انجام تحلیل‌ها را دارند.

روستایی تهیه شد. پرسش‌نامه در سه بخش شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری (ظرفیت نهادی با ۳ گویه، مشارکت اجتماعی با ۶ گویه، توسعه کالبدی با ۴ گویه، مدیریت و برنامه‌ریزی با ۷ گویه و پایداری زیست محیطی با ۴ گویه)، مؤلفه‌های سازمانی شامل راهبرد سازمانی با ۵ گویه، ارتباطات سازمانی با ۵ گویه، توسعه منابع انسانی با ۷ گویه و توسعه کارآفرینی سازمانی (در مجموع با ۱۲ گویه، نوآوری سازمانی با ۳ گویه، پیشگامی با ۵ گویه و مخاطره‌پذیری حساب شده با ۴ گویه) و مشخصات فردی پاسخ‌گویان (با ۵ سؤال) تنظیم شد. به منظور سنجش هریک از گویه‌ها نیز از طیف لیکرت استفاده شد. گفتنی است شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در این مطالعه شاخص‌های مشترک در دو مدل انجمن جهانی اقتصاد (۲۰۰۹) و مدل توسعه گردشگری پایدار بصیرینا (۱۳۸۷) هستند. به منظور استخراج شاخص‌های توسعه کارآفرینی سازمانی از پژوهش‌های کریمی و همکاران (۱۳۹۱) و خسروی و همکاران (۱۳۹۶) استفاده شد.

منظور از مؤلفه‌های سازمانی در این پژوهش تغییرات و اصلاحاتی است که در مأموریت، اهداف و خط‌مشی کنونی سازمان جهاد کشاورزی (شامل تغییر راهبرد سازمانی، نحوه مدیریت منابع انسانی، تقویت پیوندها و ارتباطات سازمان با سایر سازمان‌های دخیل در امر توسعه گردشگری کشاورزی و همچنین ارتقای کارآفرینی سازمانی) باید انجام شود تا زمینه توسعه و ارائه خدمات این نوع از گردشگری فراهم و تسهیل شود.

جدول ۱: شاخص‌های روایی و پایایی سازه‌های مورد مطالعه تحقیق

مؤلفه	نشانگرها	ضریب آلفا کرونباخ (CA)	ضریب پایایی ترکیبی (CR)	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)
ظرفیت نهادی ^۴ (IC)	IC1, IC2, IC3	۰/۷۱۱	۰/۸۱۲	۰/۶۹۸
مدیریت و برنامه‌ریزی ^۵ (MP)	MP1, MP2, MP3, MP4, MP5, MP6, MP7	۰/۷۰۱	۰/۸۱۴	۰/۶۹۸
پایداری زیست محیطی ^۶ (ES)	ES1, ES2, ES3, ES4	۰/۷۶۱	۰/۸۱۷	۰/۷۵۳
توسعه کالبدی ^۷ (PD)	PD1, PD2, PD3, PD4	۰/۷۶۲	۰/۸۸۹	۰/۶۸۹
مشارکت اجتماعی ^۸ (SP)	SP1, SP2, SP3, SP4, SP5, SP6	۰/۷۲۱	۰/۷۸۸	۰/۷۵۷
توسعه منابع انسانی ^۹ (HR)	HR1, HR2, HR3, HR4, HR5, HR6, HR7	۰/۸۰۱	۰/۷۸۱	۰/۷۸۶
توسعه کارآفرینی سازمانی ^{۱۰} (OE)	OR, PI, IR	۰/۸۶۶	۰/۸۹۷	۰/۸۲۱
تقویت ارتباطات سازمانی ^{۱۱} (OC)	OC1, OC2, OC3, OC4, OC5	۰/۸۰۹	۰/۹۰۱	۰/۸۸۷
راهبرد سازمانی ^{۱۲} (OS)	OS1, OS2, OS3, OS4, OS5	۰/۷۸۱	۰/۸۶۰	۰/۶۸۸

9. Human resource

10. Organizational entrepreneurship

11. Organizational communication

12. Organizational strategy

5. Management & Planning

6. Environmental sustainability

7. Physical development

8. Social participation

1. Average Variance Extracted

2. Cronbach's alpha

3. Composite Reliability

4. Institutional capacity

جامعه آماری این پژوهش را کلیه کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان‌های گیلان، مازندران و گلستان تشکیل دادند (N=۲۸۸). با استفاده از جدول نمونه‌گیری مورگان، حجم نمونه مورد بررسی در این بخش از پژوهش ۱۶۵ نفر محاسبه شد و در نهایت ۱۳۴ عدد از پرسش‌نامه‌ها قابل استفاده تشخیص داده و تحلیل شد. گفتنی است در این مطالعه پرسش‌نامه پیش‌هنگ به تعداد ۳۰ عدد در مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان قائم‌شهر و بابلسر پیش‌آزمون شد. به منظور تحلیل داده‌ها در این مطالعه، از تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و LISREL نسخه ۸/۵ استفاده شده است.

یافته‌ها

در خصوص توزیع جغرافیایی پاسخ‌گویان، ۴۲ نفر از پاسخ‌گویان این مطالعه را کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان گلستان تشکیل دادند، ۴۱ نفر کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان و ۵۱ نفر کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران بوده‌اند که ۱۱۷ نفر (۸۲/۵ درصد) از پاسخ‌گویان مرد بوده‌اند. میانگین سنی پاسخ‌گویان چهل سال و نیم با انحراف معیار ۹/۲ بوده است. بیشتر پاسخ‌گویان (۶۱/۴ درصد) دارای سطح

تحصیلات کارشناسی بوده‌اند. رشته تحصیلی حدود ۲۱ درصد پاسخ‌گویان زراعت بوده و میانگین سابقه کار آن‌ها ۱۶/۱۱ سال با انحراف معیار ۱/۰۱ بوده است.

به منظور بررسی مدل اندازه‌گیری این پژوهش که در آن روابط بین متغیرهای پنهان یا مؤلفه‌ها با نشانگرها یا گویه‌های مورد استفاده برای سنجش آن‌ها آزموده می‌شود، از تحلیل عاملی تأییدی (CFA) استفاده شد. سؤال این بخش این است که نشانگرهایی که برای سنجش و اندازه‌گیری هر مؤلفه یا متغیر پنهان در نظر گرفته شده‌اند واقعاً معرف آن‌ها هستند یا خیر و این که این نشانگرهای انتخابی با چه دقتی معرف یا برازنده متغیر پنهان هستند. در این تحلیل، به منظور آزمون معناداری نشانگرهای مورد استفاده، از شاخص آماری t استفاده می‌شود. پارامترهایی که دارای مقادیر بالاتر از ۱/۹۶ هستند، به لحاظ آماری معنادارند. نتایج حاصل از این تحلیل در جدول ۲ ارائه شده است. مقادیر آماره t برای کلیه نشانگرها و متغیرهای پنهان حاکی از مناسب بودن مدل اندازه‌گیری مورد استفاده در این پژوهش و تطابق قابل قبول نشانگرهای مورد استفاده برای اندازه‌گیری متغیرهای پنهان با ساختار عاملی و زیربنای نظری این مطالعه است.

جدول ۲: بارهای عاملی نشانگرها، مقدار t و سطح معناداری آن‌ها

مؤلفه	نشانگرها	بار عاملی	مقدار t	سطح معناداری
ظرفیت نهادی	IC1	۰/۵۰۱	۱۰/۶۵	۰/۰۱
	IC2	۰/۶۵۸	۱۵/۲۵	۰/۰۱
	IC3	۰/۷۸۵	۱۶/۰۵	۰/۰۱
مدیریت و برنامه‌ریزی	MP1	۰/۶۹۷	۱۷/۲۲	۰/۰۱
	MP2	۰/۷۵۲	۱۵/۳۱	۰/۰۱
	MP3	۰/۶۹۰	۱۶/۳۱	۰/۰۱
	MP4	۰/۷۷۹	۱۶/۷۶	۰/۰۱
	MP5	۰/۶۳۴	۱۴/۲۱	۰/۰۱
	MP6	۰/۵۲۵	۱۱/۸۰	۰/۰۱
	MP7	۰/۷۰۹	۱۸/۰۱	۰/۰۱
پایداری زیست‌محیطی	ES1	۰/۹۱۱	۲۰/۰۹	۰/۰۱
	ES2	۰/۷۲۷	۱۷/۵۴	۰/۰۱
	ES3	۰/۶۹۸	۱۶/۸۵	۰/۰۱
	ES4	۰/۸۰۱	۱۷/۸۱	۰/۰۱
توسعه کالبدی	ID1	۰/۶۶۸	۱۴/۸۷	۰/۰۱
	ID2	۰/۹۲۷	۲۱/۷۶	۰/۰۱
	ID3	۰/۸۳۷	۱۸/۷۶	۰/۰۱
	ID4	۰/۶۶۸	۱۳/۴۲	۰/۰۱

مؤلفه	نشانگرها	بار عاملی	مقدار t	سطح معناداری
مشارکت اجتماعی	SP1	۰/۸۰۰	۱۷/۸۹	۰/۰۱
	SP2	۰/۷۴۹	۱۷/۶۳	۰/۰۱
	SP3	۰/۷۳۲	۱۷/۵۱	۰/۰۱
توسعه منابع انسانی	HR1	۰/۹۰۰	۱۹/۸۱	۰/۰۱
	HR2	۰/۶۱۴	۱۳/۰۱	۰/۰۱
	HR3	۰/۶۲۹	۱۸/۸۰	۰/۰۱
	HR4	۰/۷۳۴	۱۶/۶۹	۰/۰۱
	HR5	۰/۸۲۱	۱۸/۶۶	۰/۰۱
	HR6	۰/۷۳۵	۱۶/۵۳	۰/۰۱
	HR7	۰/۶۳۱	۱۱/۹۱	۰/۰۱
توسعه کارآفرینی سازمانی	OI	۰/۷۰۶	۱۶/۳۳	۰/۰۱
	PI	۰/۸۱۸	۱۷/۸۹	۰/۰۱
	IR	۰/۸۶۶	۱۸/۹۱	۰/۰۱
تقویت ارتباطات سازمانی	OC1	۰/۷۴۸	۱۷/۹۸	۰/۰۱
	OC2	۰/۸۳۱	۱۸/۰۰	۰/۰۱
	OC3	۰/۸۵۱	۱۸/۷۱	۰/۰۱
	OC4	۰/۸۲۱	۱۸/۵۶	۰/۰۱
	OC5	۰/۷۲۴	۱۷/۳۳	۰/۰۱
راهبرد سازمانی	OS1	۰/۷۳۴	۱۷/۹۸	۰/۰۱
	OS2	۰/۷۴۹	۱۸/۲۲	۰/۰۱
	OS3	۰/۸۳۱	۱۸/۲۱	۰/۰۱
	OS4	۰/۸۳۱	۱۸/۳۲	۰/۰۱
	OS5	۰/۷۲۹	۱۴/۸۹	۰/۰۱

تشخیصی از ریشه دوم میانگین واریانس استخراج شده استفاده می‌شود (Ibid). بدین منظور، ریشه دوم شاخص AVE با ضرایب هم‌بستگی ماتریس مقایسه شد. با توجه به داده‌های جدول ۳، میزان ریشه دوم واریانس استخراج شده از ضریب هم‌بستگی آن سازه با دیگر سازه‌ها بالاتر است. بنابراین، روایی تشخیصی برای تمامی مؤلفه‌ها در سطح قابل قبولی قرار دارد.

در مدل معادلات ساختاری، علاوه بر روایی سازه که به‌منظور بررسی اهمیت نشانگرهای انتخاب شده در اندازه‌گیری سازه‌ها به کار می‌رود، روایی تشخیصی نیز محاسبه می‌شود. این شاخص به این منظور بررسی می‌شود که مشخص شود هر نشانگر فقط سازه خود را اندازه‌گیری می‌کند و ترکیب آن‌ها به‌گونه‌ای است که تمام سازه‌ها را به‌خوبی از یکدیگر تفکیک می‌کند یا نه. برای بررسی روایی

جدول ۳: ماتریس همبستگی و روایی همگرایی مؤلفه‌های مدل پژوهش

مؤلفه‌ها	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
ظرفیت نهادی X1	۰/۷۸۱								
مدیریت و برنامه‌ریزی X2	۰/۱۱۰	۰/۸۱۷							
پایداری زیست محیطی X3	۰/۱۸۹*	۰/۱۰۱	۰/۷۸۱						
توسعه کالبدی X4	۰/۱۱۴	۰/۲۲۳*	۰/۱۴۱*	۰/۸۰۹					
مشارکت اجتماعی X5	۰/۵۱۴**	۰/۶۴۵**	۰/۳۸۱**	۰/۴۴۹**	۰/۷۴۹				
راهبرد سازمانی X6	۰/۵۵۴**	۰/۴۹۸**	۰/۴۷۰**	۰/۳۹۸**	۰/۲۱۶*	۰/۷۴۱			
ارتباطات سازمانی X7	۰/۲۹۸**	۰/۳۶۸**	۰/۴۴۱**	۰/۴۸۹**	۰/۰۹۱	۰/۱۹۱*	۰/۷۹۸		
توسعه منابع انسانی X8	۰/۶۹۸**	۰/۴۳۵**	۰/۲۰۷*	۰/۳۹۹**	۰/۴۱۷**	۰/۲۰۳*	۰/۷۰۰**	۰/۸۱۹	
کارآفرینی سازمانی X9	۰/۳۵۰**	۰/۲۶۴**	۰/۳۳۱**	۰/۳۶۰**	۰/۶۲۰**	۰/۳۱۳*	۰/۶۲۸**	۰/۵۵۱**	۰/۷۴۹

* معناداری در سطح ۰/۰۵

** معناداری در سطح ۰/۰۱

a ریشه دوم مقدار AVE برای هر مؤلفه

کشاورزی می‌پردازد. براساس یافته‌های این مطالعه، بهبود و تقویت ارتباطات بین سازمان جهاد کشاورزی و کلیه سازمان‌های درگیر در امر راه‌اندازی و ارائه خدمات گردشگری کشاورزی تأثیر مثبت و معناداری در توسعه این نوع از گردشگری در سطح اطمینان ۹۵ درصد دارد (ضریب مسیر = ۰/۴۷۷).

فرضیه سوم این پژوهش بیان می‌کند که اصلاح و تغییر راهبرد سازمانی تأثیر معناداری در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی دارد. چنان‌که در جدول ۴ نیز قابل مشاهده است، نتایج حاصل از آزمون مدل‌سازی معادلات ساختاری در این پژوهش حاکی از وجود تأثیر مثبت و معنادار راهبرد سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی در سطح معناداری ۰/۰۱ است. بنابراین، فرضیه سوم این پژوهش نیز تأیید می‌شود.

فرضیه چهارم این پژوهش نیز به بررسی تأثیر معناداری توسعه منابع انسانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی می‌پردازد. نتایج این مطالعه حاکی از تأثیر مثبت و معنادار توسعه منابع انسانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی در سطح اطمینان ۹۹ درصد است (ضریب مسیر = ۰/۶۷۹).

در ادامه، روابط علی بین سازه‌ها بررسی شده است. در جدول ۴، تأثیر مؤلفه‌های سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی و همچنین ضریب تعیین R^2 وابسته توسط متغیرهای مستقل نشان داده شده است. براساس نتایج به دست آمده کلیه مؤلفه‌های سازمانی شامل اصلاح راهبرد سازمانی، توسعه ارتباطات سازمانی، توسعه منابع انسانی و تقویت کارآفرینی سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی تأثیر مثبت و معناداری داشته‌اند و در مجموع، ۴۳ درصد از واریانس متغیر وابسته توسعه پایدار گردشگری کشاورزی را این چهار مؤلفه تبیین کرده‌اند.

فرضیه اول تحقیق بیان می‌کند که توسعه کارآفرینی سازمانی از نظر آماری تأثیر معناداری در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی دارد. بررسی ضرایب مسیر در جدول ۴ نشان می‌دهد که تأثیر متغیر توسعه کارآفرینی سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی ۰/۵۶۵ محاسبه شده است که دارای سطح معناداری ۰/۰۱ است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه کارآفرینی سازمانی در سازمان جهاد کشاورزی در نهایت موجب تسهیل توسعه پایدار گردشگری کشاورزی خواهد شد.

فرضیه دوم این پژوهش به بررسی تأثیر معناداری تقویت ارتباطات بین سازمانی در توسعه پایدار گردشگری

جدول ۴: تأثیر مؤلفه‌های سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی

متغیر وابسته	متغیر مستقل	ضریب مسیر	سطح معناداری	نتیجه فرضیه	R ²
توسعه پایدار گردشگری کشاورزی	تقویت کارآفرینی سازمانی	۰/۵۶۵	۰/۰۱	تأیید	۰/۴۳۰
	توسعه ارتباطات سازمانی	۰/۴۷۷	۰/۰۵	تأیید	
	اصلاح راهبرد سازمانی	۰/۵۰۱	۰/۰۱	تأیید	
	توسعه منابع انسانی	۰/۶۷۹	۰/۰۱	تأیید	

یا خیر. هر قدر مقدار X_2 کوچک‌تر باشد، بهتر است. این شاخص معمولاً تحت شرایط توزیع نرمال چندمتغیره صادق است و به اندازه نمونه حساس است، زیرا ممکن است مدلی در اندازه نمونه کم برازش داشته باشد، ولی در نمونه زیاد برازش نداشته باشد. به این دلیل، پژوهشگران از نسبت X_2 به درجه آزادی به منزله شاخص جایگزین استفاده می‌کنند (Gefen et al., 2000). همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، با استناد به معیارهای پیشنهادی، تمامی شاخص‌ها تناسب مؤلفه‌های مورد سنجش برای تحلیل عامدی تأییدی را نشان می‌دهند.

در این مطالعه، به منظور ارزیابی برازش مدل پژوهش، از شاخص‌های برازندگی شامل کای اسکوتر (X^2)، میانگین مجذور پسماندها^۱ (RMR)، شاخص نرم برازندگی^۲ (NFI)، شاخص نرم‌نشده برازندگی^۳ (NNFI)، شاخص برازندگی تطبیقی^۴ (CFI)، شاخص برازندگی فزاینده^۵ (IFI)، شاخص میزان انطباق^۶ (GFI) و شاخص بسیار مهم ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب^۷ (RMSEA) استفاده شد. آزمون X^2 اغلب به منزله شاخص موفقیت شناخته می‌شود که نشان می‌دهد بیان مدل ساختار روابط میان متغیرهای مشاهده شده را توصیف می‌کند

جدول ۵: شاخص‌های برازندگی مدل تأثیر مؤلفه‌های سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی

شاخص برازش	معیار پیشنهاد شده ^۱	مقدار گزارش شده
نسبت کای اسکوتر به درجه آزادی	≤ 3	۲/۵۳
ریشه میانگین توان دوم خطای تقریب (RMSEA)	کمتر از ۰/۰۸	۰/۰۶۸
مجذور مقادیر باقی مانده (RMR)	نزدیک به صفر	۰/۰۴۱
مجذور مقادیر باقی مانده استاندارد شده (SRMR)	نزدیک به صفر	۰/۰۳۴
شاخص برازندگی (GFI)	بزرگ‌تر از ۰/۹	۰/۹۴۹
شاخص برازندگی تعدیل یافته (AGFI)	بزرگ‌تر از ۰/۹	۰/۹۳۱
شاخص برازش نرم شده (NFI)	بزرگ‌تر از ۰/۹	۰/۹۲۳
شاخص برازش نرم‌نشده (NNFI)	بزرگ‌تر از ۰/۹	۰/۹۰۸
شاخص برازش مقایسه‌ای (CFI)	بزرگ‌تر از ۰/۹	۰/۹۴۷

۱ منبع: کلاتری، ۱۳۸۸

1. Root Mean square Residual

2. Normed Fit Index

3. Non-Normed Fit Index

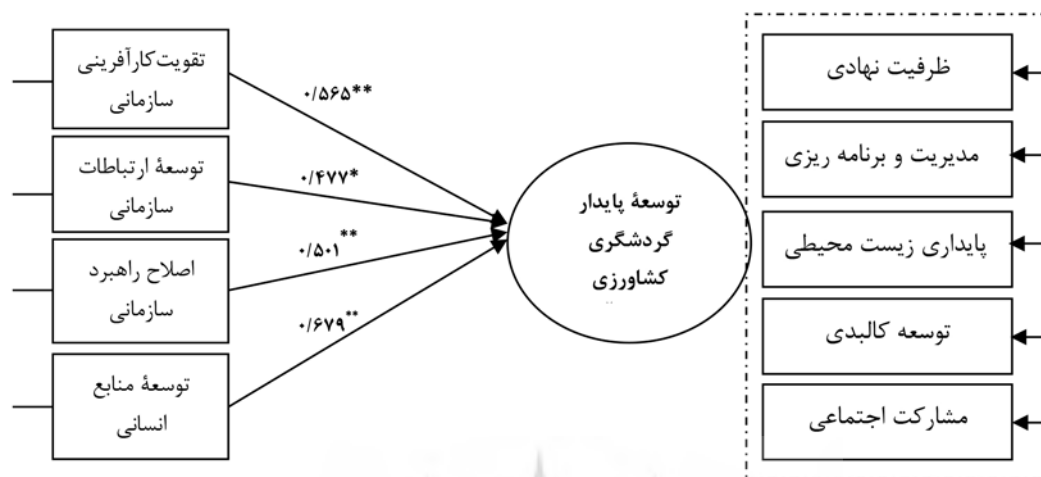
4. Comparative Fit Index

5. Incremental Fit Index

6. Goodness of Fit Index

7. Root Mean Square Error of Approximation

در شکل ۲، مدل تجربی برآزش یافته به همراه ضرایب مسیر و سطح معناداری مؤلفه‌های سازمانی در توسعه پایدار

شکل ۲: مدل تجربی تأثیر مؤلفه‌های سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی

طراحی منظر و محیط زیست، تنوع زیستی و پایداری منابع تولید و اجرای برنامه‌های آموزشی ضمن خدمت برای مشاوران و مروجان و بالابردن دانش و مهارت کارکنان پیرا زد. علاوه بر این، لازم است زمینه‌های انتقال چنین اطلاعات و مهارت‌هایی را نیز توسط کارشناسان آموزش دیده و دارای صلاحیت به بهره‌برداران فراهم کند.

نتایج این مطالعه، که با نتایج مطالعات مورگان و همکاران (۲۰۱۰)، قنبری و همکاران (۱۳۹۴)، سخدری و همکاران (۱۳۹۸)، حیدری ساربان و حاجی حیدری (۱۳۹۶) و آزادخانی و عبداللهی پور (۱۳۹۶) همسوست، حاکی از تأثیر مثبت و معنادار توسعه کارآفرینی سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی است. بنابراین، اتخاذ رویکردی کارآفرینانه توسط سازمان‌های جهاد کشاورزی برای توسعه گردشگری کشاورزی و خلق ارزش‌های جدید برای ذی‌نفعان و ارباب رجوع برای توسعه کشاورزی ضروری است. از این رو، سازمان‌های جهاد کشاورزی باید، به منظور توسعه پایدار گردشگری کشاورزی، با تدوین راهبردها و برنامه‌های مناسب، منابع انسانی خود را برای تقویت ارزش‌های سازمانی بستر ساز و حامی کارآفرینی سازمانی نظیر تقویت انگیزه، خلاقیت و نوآوری در کارکنان، گرایش به ریسک‌های حساب شده با هدف شکل‌گیری دیدگاه‌های جدید در زمینه گردشگری کشاورزی، ارزشمندی اندیشه‌ها و توانمندی‌های کارکنان برای سازمان، تشکیل گروه‌های کاری و استقبال از کار دشوار آموزش دهند. در این خصوص، پیشنهاد می‌شود مدیران سازمان برای بروز خلاقیت در کارکنان در زمینه

بحث و نتیجه‌گیری

بهبود معیشت روستایی نباید فقط به افزایش درآمد حاصل از تولید کشاورزی محدود شود، بلکه باید به حمایت و توسعه کلیه فعالیت‌های اقتصادی و کسب‌وکارهای تولیدی و غیرتولیدی متناسب با هر منطقه نیز توجه شود. چندکارکردی کردن فعالیت کشاورزی به‌طور کلی و ارائه خدمات گردشگری پایدار کشاورزی به‌طور خاص یک فرایند گذار دانش محور است که مسلماً توسعه و تقویت حیطه‌های مهارتی، دانشی و مدیریتی نیروی انسانی بخش کشاورزی را در زمینه شناسایی فرصت‌های جدید کسب‌وکار، چگونگی پیکربندی مجدد منابع و استفاده مؤثرتر از آن‌ها به منظور ایجاد کسب‌وکارهای جدید گردشگری کشاورزی، بازاریابی، مدیریت مزرعه و پایداری منابع را می‌طلبد. چنان‌که یافته‌های این مطالعه و نتایج مطالعات رهنمایی و همکاران (۱۳۹۶)، شمس‌الدینی و همکاران (۱۳۹۵)، شوکتی آماقانی و همکاران (۱۳۹۵)، حیدری ساربان و حاجی حیدری (۱۳۹۶)، آدینکا-اجو (۲۰۱۸)، بورگ و هوگن (۲۰۱۸) و استرزلکا (۲۰۱۲) نشان دادند، توسعه منابع انسانی تأثیر مثبت و معناداری در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی داشته است. از این رو، با توجه به ماهیت چندرشته‌ای بودن گردشگری پایدار کشاورزی، پیشنهاد می‌شود سازمان جهاد کشاورزی، با بهره‌گیری از کارشناسان و متخصصان گوناگون و اقتصاددانان کشاورزی، به ارائه آموزش‌های اثربخش در زمینه فنون خلاقیت، نوآوری و حل مسئله، آموزش شناخت فرصت‌ها، دیدگاه‌های سرمایه‌گذاری، چگونگی توسعه گردشگری در مزارع، راهکارهای بازاریابی،

منابع

آزادخانی، پاکزاد و عبداللهی‌پور، زهرا (۱۳۹۶). نقش فعالیت‌های کارآفرینانه در توسعه گردشگری در شهر ایلام. فصلنامه علمی-ترویجی فرهنگ ایلام، ۱۹(۶۰ و ۶۱): ۱۳۰-۱۵۴.

بصیرنیا، بصیره (۱۳۸۷). طراحی دهکده گردشگری نمونه موردی روستای زیارت (شهرستان گرگان). رساله دکتری. دانشگاه تربیت مدرس.

حیدری ساربان، وکیل و حاجی حیدری، سمیه (۱۳۹۶). تحلیل عوامل مؤثر بر موفقیت گردشگری روستایی (مطالعه موردی: روستای موئیل شهرستان مشکین شهر). برنامه‌ریزی فضایی، ۷(۴): ۷۳-۹۲.

خسروی، احسان، غلامرضایی، سعید، رحیمیان، مهدی و اکبری، مرتضی (۱۳۹۶). بررسی اثر مؤلفه‌های کارآفرینی سازمانی بر عملکرد تعاونی‌ها از دیدگاه اعضای تعاونی‌های مرغداران استان کرمانشاه. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۸(۴): ۶۱۰-۶۱۹.

رستمی، فرحناز و زارع، کبری (۱۳۹۰). گردشگری روستایی، حلقه گمشده توسعه روستایی. همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.

رهنمایی، محمدتقی، علی اکبری، اسماعیل و صفرعلی‌زاده، اسماعیل (۱۳۹۶). بررسی وضعیت عوامل مؤثر بر توانمندسازی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی). جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۱(۵۹): ۱۵۳-۱۷۴.

سخدری، کمال، سیدامیری، نادر، رجائیان، علیرضا و سخدری، جواد (۱۳۹۸). شناسایی عوامل نهادی مؤثر بر بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینانه گردشگری سلامت در ایران (مورد مطالعه: استان تهران). دوفصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، ۷(۱۳): ۸۱-۱۰۰.

سقاچی، مهدی (۱۳۸۵). گردشگری: ماهیت و مفاهیم. تهران: انتشارات سمت.

شمس‌الدینی، علی، درخشان، الهام و کریمی، ببرز (۱۳۹۵). ارزیابی اثرات توانمندسازی نیروی انسانی در توسعه صنعت گردشگری (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۶(۲۴): ۸۹-۱۰۰.

شوکتی آقمانی، محمد، اسحاقی، رضا، ماهری، احد، رضایی، روح‌الله و شعبانعلی فمی، حسین (۱۳۹۵). بررسی موانع توسعه گردشگری در مناطق روستایی شهرستان اسکو (مطالعه موردی: روستای ساحلی آق‌گنبد). فصلنامه فضای جغرافیایی، ۱۶(۵۳): ۲۳-۳۷.

علم‌بیگی، امیر، ملک‌محمدی، ایرج و مقیمی، محمد (۱۳۸۸). تحلیل مسیر اثرات مؤلفه‌های فناوری ارتباطی و اطلاعاتی در توسعه کارآفرینی سازمانی در سازمان

گردشگری کشاورزی برنامه‌ریزی و زمینه دسترسی به منابع برای طرح‌های آزمایشی در زمینه کشاورزی چندکارکردی را فراهم کنند و برای شناسایی و جذب مخاطبان جدید نیز به تلاش‌های خود ادامه دهند. همچنین واحدهایی جدید و سازمانی را برای انجام مطالعات و پژوهش‌هایی در زمینه طراحی و اجرای آزمایشی دیدگاه‌های جدید به‌منظور متنوع‌سازی فعالیت‌های کشاورزی تشکیل دهند و عملکرد آن‌ها را ارزیابی و بر آن‌ها نظارت کنند.

نتایج این مطالعه، که با نتایج مطالعات قبلی و همکاران (۱۳۹۴) و آزادخانی و عبداللهی‌پور (۱۳۹۶) مطابقت دارد، رابطه مثبت و معناداری را بین توسعه ارتباطات و هماهنگی بین سازمانی و توسعه پایدار گردشگری کشاورزی نشان می‌دهد. افزایش ارتباط و هماهنگی بین کلیه این سازمان‌ها از جمله ادارات کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در استان‌ها، شرکت‌های توزیع نیروی برق، شرکت آب و فاضلاب، شرکت مخابرات، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، فرماندهی نیروی انتظامی در استان، سازمان تعاون روستایی، بخش خصوصی و سایر سازمان‌ها و نهادهای مرتبط راه‌اندازی این قبیل کسب‌وکارها و افزایش انگیزه تولیدکنندگان برای ارائه خدمات گردشگری روستایی و افزایش درآمد حاصل از فعالیت کشاورزی، آشنایی بیشتر مصرف‌کنندگان با فرایند تولید محصولات کشاورزی و همچنین حفاظت بیشتر از محیط‌زیست را تسهیل می‌کند. به‌منظور بهبود ارتباطات بین سازمانی با سایر ذی‌نفعان درگیر در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی، پیشنهاد می‌شود با سازمان‌دهی کمیته‌های مشورتی متشکل از نمایندگان کلیه گروه‌های ذی‌نفع برای مشارکت این گروه‌ها در طراحی و اجرای موفقیت‌آمیز متنوع‌سازی کسب‌وکارهای زراعی و توسعه چندکارکردی کردن بخش کشاورزی اقدام شود.

نتایج این پژوهش، که با نتایج مطالعات حیدری ساربان و حاجی حیدری (۱۳۹۶)، بزرگ و هوگیز (۲۰۱۸) و پلگرینی و همکاران (۲۰۱۹) مطابقت دارد، تأثیر معنادار و مثبت اصلاح راهبرد سازمانی در توسعه پایدار گردشگری کشاورزی را تأیید کرده است. بنابراین، با گذار رهیافت توسعه کشاورزی تک‌کارکردی به توسعه پایدار کشاورزی چندکارکردی در مقیاس جهانی، اگر سازمان‌های جهاد کشاورزی در پی افزایش عملکرد خود و سازگاری با تغییرات ایجادشده در سطح جهانی هستند، باید بر ضرورت جهت‌گیری راهبرد سازمانی از تک‌کارکردی و تولیدگرایی به چندکارکردی و فراتولیدگرایی تأکید کنند. با توجه به جدید بودن موضوع، اجرای مطالعات بیشتر در خصوص چگونگی فرایند گذار به راهبرد چندکارکردی و افزایش ارائه برودادهای فراتولیدگریانه در تحقیقات آتی پیشنهاد می‌شود.

- hospitality and tourism destinations. *Tourism Management Perspectives*, 27, 47-54.
- Ahmetoglu, G., Akhtar, R., Tsivrikos, D., & Chamorro-Premuzic, T. (2018). The entrepreneurial organization: The effects of organizational culture on innovation output. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 70(4), 318-338.
- Arovuori, K., & Kola, J. (2005). Policies and measures for multifunctional agriculture: experts' insight. *International Food and Agribusiness Management Review*, 8(3), 21-51.
- Asadi, R., & Daryaei, M. (2012). Strategic planning of rural tourism in Iran. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(11), 11679-11689.
- Burke, R. J., & Hughes, J. C. (2018). *Handbook of Human Resource Management in the Tourism and Hospitality Industries*. Edward Elgar Publishing, Inc., USA.
- De Zutter, P., Cabero, J., & Wiener, H. (2006). *Poverty, How to Accelerate Change: Experience, Results and Focus of an Innovative Methodology from Latin America*. Cusco, Peru: DEXCEL Book Fund.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gefen, D., Straub, D., & Boudreau, M. C. (2000). Structural equation modeling and regression: Guidelines for research practice. *Communications of the Association for Information Systems*, 4(1), 1-77.
- Ghaderi, Z., & Henderson, J. C. (2012). Sustainable rural tourism in Iran: A perspective from Hawraman Village. *Tourism Management Perspectives*, 2(3), 47-54.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tathan, R. L., & Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis* (5th ed). New Jersey: Prentice Hall.
- Kelly, M. E. (1998). Tourism planning: what to consider in tourism plan marketing. *In* ترویج کشاورزی ایران. فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۴۰(۲): ۱۰۳-۱۱۳.
- علی‌یاری، ویدا، شریف‌زاده، مریم و احمدوند، مصطفی (۱۳۹۸). ارزیابی اثرات گردشگری بر نواحی روستایی هدف گردشگری بخش مرکزی شهرستان فیروزآباد با استفاده از مدل تحلیل عاملی. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۴(۴۵): ۷۷۸-۷۴۲.
- قلی‌پور، آرین، پورعزت، علی‌اصغر و محمدی، فرشته (۱۳۹۰). تبیین عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی مؤثر بر ساخت سازمانی هویت در سازمان‌های دولتی. فصلنامه مدیریت دولتی، ۳(۷): ۱۴۹-۱۶۶.
- قنبری، سیروس، دهقانی، محمدحسین و میرکی اناری، حسین (۱۳۹۴). ارزیابی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در گردشگری روستایی. مطالعات مدیریت گردشگری (مطالعات جهانگردی)، ۱۰(۳۲): ۱-۲۰.
- کریمی، آصف، ملک‌محمدی، ایرج، رضوانفر، احمد و احمدپور داریانی، محمود (۱۳۹۱). سنجش سطح کارآفرینی سازمانی ترویج کشاورزی در زمینه توسعه پایدار کشاورزی: ابعاد و اعتبارسنجی براساس مدل معادلات ساختاری. مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۲-۴۳(۲): ۲۰۹-۲۲۲.
- کریمی، فروغ و کیاسر، امیر (۱۳۹۷). بخش سفر و گردشگری ایران در سال ۲۰۱۷ و آثار آن بر اقتصاد. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران. http://tccim.ir/images/Docs/TCCIMirBizReport_631.pdf
- کلاتتری، خلیل (۱۳۸۸). مدل‌سازی معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی (با برنامه LISREL و SIMPLIS) تهران: انتشارات فرهنگ صبا.
- محمودی، مریم، چیدری، محمد، کلاتتری، خلیل، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و خداوردی‌زاده، محمد (۱۳۹۲). برآورد میزان تمایل به پرداخت گردشگران برای خدمات گردشگری مزرعه‌ای در استان‌های حاشیه دریای خزر. فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۲(۶): ۱۱-۲۹.
- هزارجریبی، جعفر و نجفی، محمد (۱۳۹۱). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در ایران (با رویکرد جذب گردشگران خارجی). جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی. ۲۳(۳).
- Abaru, M. B., & Nyakuni, A. (2006). *Strengthening farmers organizations: the experience of RELMA & ULAMP*.
- Adeyinka-Ojo, S. (2018). A strategic framework for analysing employability skills deficits in rural

- Punyawadee, V., Sangkapitux, C., Suebpongsang, P., Winichaikule, N., Sukkul, W., Pimpaoud, N., & Konsurin, J. (2016). Multifunctional agriculture: an alternative for sustainable development. *Journal of Agricultural Research and Extension*, 33(2), 61-73.
- Rajalahti, R., & Swanson, B. E. (2010). *Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems* (No. 56587, pp. 1-206). The World Bank.
- Senadeera, D. P. (2007). Linking Rural Fruit and Vegetable Farmers to Global Market. Presentation at the 3rd International Conference on Linking Farmers to Markets, New Delhi, 11-15 March.
- Strzelecka, M. (2012). *Individual and community empowerment enhancement in sustainable tourism development in post-communist Poland*. PhD. Dissertation, Department of Recreation, Sport and Tourism, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Tseng, M. L., Chang, C. H., Wu, K., Lin, C. R., Kalnaovkul, B., & Tan, R. R. (2019). Sustainable Agritourism in Thailand: Modeling Business Performance and Environmental Sustainability under Uncertainty. *Journal of Sustainability*, 11(15).
- Veal, A. J. (2002). *Leisure and tourism policy and planning*. CABI.
- Wef, W. E. (2009). *Travel and Tourism Competitiveness Report*. In Geneva: World Economic Forum.
- Zumbo, B. D., Gadermann, A. M., & Zeisser, C. (2007). Ordinal versions of coefficients alpha and theta for likert rating Scales. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 6(1), 21-29.
- Proceedings of national planning conference, American Planning Association* (pp. 4-8).
- Lovelock, B. (2012). Human Rights and Human Travel? Modeling Global Travel Patterns Under an Ethical Tourism Regime. *Tourism Review International*, 16(3-4), 183-202.
- Manson, S. M., Jordan, N. R., Nelson, K. C., & Brummel, R. F. (2016). Modeling the effect of social networks on adoption of multifunctional agriculture. *Environmental Modelling & Software*, 75, 388-401.
- Marsden, T. (2003). *The condition of rural sustainability*. Assen (NL): Van Gorcum.
- Moon, W., Chang, J. B., & Asirvatham, J. (2017). Measuring public preferences for multifunctional attributes of agriculture in the United States. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 49(2), 273-295.
- Morgan, S. L., Marsden, T., Miele, M., & Morley, A. (2010). Agricultural Multifunctionality and farmers' entrepreneurial skills: A study of Tuscan and Welsh farmers. *Journal of Rural Studies*, 26(2), 116-129.
- Ohe, Y., & Ciani, A. (2011). Evaluation of Agritourism Activity in Italy: Facility Based or Local Culture Based? *Tourism Economics*, 17(3), 581-601.
- Ovwigho, B. O. (2009). Community farm extension model for agricultural development in Nigeria. *Rural Studies*, 16(1).
- Pellegrini, M., Secchi, M., Padilha, A. C. M., Leite, A. R., De Oliveira, J. B., & Do Amarante, G. D. C. B. (2019). Communication Strategies in Rural Tourism Routes in the State of Rio Grande do Sul, Brazil: Tools for Capturing Tourists. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 6(11), 341-350.
- Phillip, S., Hunter C., & Blackstock, K. (2010). A typology for defining agritourism. *Tourism Management*, 31(6), 754-758.